Journal of Geography and Regional Development Vol 21, No. 4 (2023-2024) – Serial Number 45

https://doi.org/10.22067/ jgrd.2024.85923.1372

Identifying Key Drivers Effective on Sustainable Urban Tourism in Ahvaz Metropolis using Future Study

Sohrab Ghaedi
Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran

Zohreh Maryanaji
Associate Professor, Department of Geography- Climatology, Seyed Jamaluddin Asadabadi University, Asadabad, Iran

Mahnaz Hosseini Siahgoli[1]
PhD, Department of Geography and Urban Planning, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran

Received: 16 December 2023 Revised: 1 February 2024 Accepted: 9 February 2024

Abstract
The development of urban tourism due to its numerous economic, social and environmental effects has attracted the attention of tourism planners and urban managers. So it can be said that following the growth of urbanization, cities are becoming one of the main pillars of the economy. In this regard, the investigation of key tourism factors of cities in the future should be considered. The aim of the current research was to identify the key drivers impacting the sustainable urban tourism in Ahvaz metropolis, which is applied in terms of purpose, descriptive-analytical in terms of nature. The study used a mixed method and future study approach. The scope was the city of Ahvaz. The statistical population of this research consisted of 30 tourism and urban management experts. For data analysis, the Delphi method, the cross-effect matrix (MICMAC), was used. The findings showed that among the 28 main influential factors, 19 variables are key factors. These variables have the most influence on and are least influenced in the future of sustainable urban tourism in Ahvaz metropolis. Moreover, in terms of the direct influence, the variables are food security with a score of 555, vegetation with a score of 516, and security with a score of 478; and the variables that have an indirect effect on sustainable urban tourism in Ahvaz are food security, vegetation and festivals, respectively. The overall results showed that considering the high influence of the factors of sustainable urban tourism in Ahvaz metropolis, the adoption of rational policies regarding urban

1. Corresponding author. Email: m.hoseini6768@gmail.com

tourism by Ahvaz city officials can determine the success or failure of sustainable urban tourism indicators.

Keywords: Tourism, Urban Tourism, Future Studies, MICMAC, Ahvaz City

https://doi.org/10.22067/ jgrd.2024.85923.1372

مقاله پژوهشی-مطالعه موردی

مجلّة جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال بیست و یکم، شمارهٔ ۴، زمستان ۱۴۰۲، شمارهٔ پیاپی ۴۵

شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر گردشگری پایدار شهری با رویکرد آینده‌پژوهی (نمونه موردی: کلان‌شهر اهواز)

سهراب قائدی (دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز ایران)

s.ghaedi@scu.ac.ir

زهره مریانجی(دانشیار گروه جغرافیا-آب و هواشناسی، دانشگاه سید جمال الدین اسدآبادی، اسدآباد، ایران)

z.maryanajl@gmail.com

مهناز حسینی سیاه‌گلی (دانش آموخته دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز ایران، نویسنده مسئول)

m.hoseini6768@gmail.com

صص ۳۸۴ ـ ۳۵۱

چکیده

توسعه گردشگری شهری با توجه به آثار متعدد اقتصادی، اجتماعی و محیطی مدنظر برنامه‌ریزان گردشگری و مدیران شهری قرار گرفته است؛ به‌طوری‌که می‌توان گفت به دنبال رشد شهرنشینی، شهرها در حال تبدیل‌شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است. در این راستا بررسی عوامل کلیدی گردشگری شهرها در آینده باید مدنظر قرار گیرد. هدف پژوهش حاضر، شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر گردشگری پایدار شهری در کلان‌شهر اهواز بود. پژوهش از لحاظ هدف کاربردی، از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی و از حیث روش، ترکیبی و مبتنی بر رویکرد آینده‌پژوهی بود. قلمرو پژوهش، شهر اهواز بود. جامعه آماری این پژوهش ۳۰ نفر از کارشناسان امور گردشگری و مدیریت شهری بودند. برای تجزیه و تحلیل دادها از روش دلفی، ماتریس اثرات متقاطع (میک‌مک) استفاده شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که از میان ۲۸ عامل اصلی تأثیرگذار، ۱۹ متغیر به‌عنوان کلیدی و

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۱۲ تاریخ تصویب: ۱۴۰۲/۱۱/۲۰

تأثیرگذار شناخته شدند که این متغیرها بیشترین تأثیرگذاری و کمترین تأثیرپذیری را بر آینده گردشگری پایدار شهری در کلان‌شهر اهواز دارند. همچنین از لحاظ تأثیرگذاری مستقیم متغیرهای مانند امنیت غذایی با امتیاز ۵۵۵، پوشش گیاهی با امتیاز ۵۱۶ و امنیت با کسب امتیاز ۴۷۸ و متغیرهایی که تأثیر غیرمستقیم بر گردشگری پایدار شهری در شهر اهواز دارند، عبارت‌اند از: امنیت غذایی، پوشش گیاهی و جشنواره‌ها به‌ترتیب در جایگاه‌های اول تا سوم واقع شده‌اند. نتایج کلی نشان داد که با توجه به تأثیرگذاری بسیار نقش عوامل گردشگری پایدار شهری در کلان‌شهر اهواز، اتخاذ سیاست‌های منطقی درخصوص گردشگری شهری توسط مسئولان شهر اهواز، می‌تواند ابعاد موفقیت یا شکست شاخص‌های گردشگری پایدار شهری را مشخص کند.
کلیدواژه‌ها: گردشگری، گردشگری شهری، آینده‌پژوهی، MICMAC، شهر اهواز.

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر، گردشگری به یکی از بزرگ‌ترین رشد دهندگان اقتصادی در سراسر جهان تبدیل شده است که به‌شدت با توسعه در ارتباط است (سیگنز[1] و همکاران، ۲۰۲۰، ص. ۹۶)؛ به‌طوری‌که می‌توان گفت، گردشگری پس از نفت به‌عنوان دومین اقتصاد جهان، درآمدهای بسیاری را برای کشورهای مختلف در پی دارد. از طرفی چون گردشگری گسترده‌ترین صنعت دنیا نیز شده، به یکی از مؤلفه‌های تفکیک‌ناپذیر تنها برای بسیاری از کشورها و به یکی از مهم‌ترین اهداف زندگی انسان معاصر نیز تبدیل شده است. امروزه این صنعت نه‌تنها منابع مهم اقتصادی دارد، بلکه به خاطر سازوکار منحصربه‌فرد اقتصادی خود از آن به‌عنوان صادرات نامرئی نیز یاد می‌شود (مینایی و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۱۲۶). گردشگری در زمینه رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی دارای اهمیت فزاینده‌ای است و آثار اقتصادی آن در اکثر کشورهای دنیا به‌وضوح قابل‌مشاهده است و محققان در مطالعات متعددی از آن به‌عنوان عامل رشد اقتصادی در بسیاری از کشورها یاد می‌کنند (سیلوا[2] و همکاران، ۲۰۱۸، ص. ۱۰۱).

طبق آمارهای به‌دست‌آمده از سازمان آمار جهانی، سهم کلی سیر و سفر و گردشگری در بخش اقتصاد دنیا مبلغی معادل ۷۰۰۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ بوده است که انتظار می‌رود تا

1. Signes
2. Silva

سال ۲۰۲۰ میلادی، این صنعت رتبه نخست را در میان صنایع جهان به خود اختصاص دهد (شری‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷، ص. ۳۴) که به‌عنوان یکی از مهم‌ترین صنایع جهان است که در توسعه شهرها نیز نقشی اساسی دارد؛ از همین روی، برنامه‌ریزان در پی استفاده از روش‌های نوین و اصولی برای توسعه آن در آینده هستند (صادقی و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۱۲۱).

گردشگری یکی از پویاترین فعالیت‌های اقتصادی عصر حاضر است که می‌تواند نقش مهمی در توسعه شهرها و نیل بـه پایداری ایفا کند (اسدی پیمان و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۳۵)؛ بنابراین رشد ابعاد صنعت گردشگری بـه‌عنوان یکـی از مهم‌ترین ارکان بهبود اوضاع شهرها، از نظر ارتقای کیفیت فضاهای شهری در نظـر گرفتـه می‌شـود. فضـاهای شـهری در شـهرهای مختلف جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی گسترده‌ای دارند که می‌توانند تعداد درخورتوجهی از گردشـگران را بـه ایـن شـهرها جذب کنند، اما آن‌ها نیازهای ویژه گردشگران را برآورده نمی‌کنند و درنتیجه این جاذبه‌ها نمی‌توانند نقش اصـلی خـود را در رشد و شکوفایی محیط‌های شهری داشته باشند (معمارزاده و معمارزاده، ۱۳۹۸)؛ چراکه تغییرات به‌وجـودآمـده در قـرن اخیر، چه در ساختار کالبدی شهر و چه در نحوه زندگی اجتماعی شهروندان، جذابیت‌های بافت‌های تاریخی و خیابان‌های شهری را برای شهروندان و گردشگران کاهش داده است (بزرگ‌نیا و همکاران، ۱۴۰۰، ص. ۱۲۸).

صنعت گردشگری نقش مهمی در چرخه اقتصادی کشورها بر عهده دارد و با پیش‌بینی‌های برخی از سازمان‌ها در سطح جهان، صنعت گردشگری با گذشت زمان نقش و اهمیت بیشتری در اقتصاد شهرها پیدا خواهد کرد (تیموری و همکاران، ۱۳۹۸، ص.۳۳). گردشگری بسته به سطح شهر و روستا از اهمیت خاصی برخوردار است که امروزه گردشگری شهری به‌عنوان نیروی اصلی در زمینه بهبود توسعه اقتصادی و فرهنگی شهرها به یکی از مهم‌ترین صنایع ارزآور و درآمدزا تبدیل شده است. پیش‌بینی می‌شود در آینده‌های نزدیک، صنعت گردشگری شهری یکی از بزرگ‌ترین صنایع دنیا شود؛ حتی فراتر از صنایع خودروسازی و نفت. لزوم توسعه گردشگری شهری که براساس آمار و ارقام منتشرشده از سوی سازمان جهانی گردشگری به بزرگ‌ترین منبع درآمد جهانی تبدیل شده است، به‌عنوان صنعت جایگزین برای کشورهایی مانند ایران که دارای اقتصاد تک‌محصولی است، بسیار اساسی است. وجود چالش‌های پیش روی

مدیریت شهری در زمینه منابع مالی حرکت ناپایدار، رکود اقتصادی، گسترش انواع معضلات اجتماعی، نبود فرصت‌های شغلی و افزایش بیکاری، حرکت شهرها به سمت توسعه گردشگری را ضرورتی انکارناپذیر کرده است (نقیبی و شری‌زاده، ۱۴۰۲، ص. ۱۹۷).

آینده‌پژوهی در حوزه گردشگری با در اختیار قرار دادن داده‌هایی چون میزان ریسک، موفقیت و سرمایه موردنیاز، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با گردشگری را در اخذ تصمیمات درست یاری می‌رساند (بوهالیس[1] و همکاران، ۲۰۰۵، ص. ۲۰۷). صنعت گردشگری در ایران از ظرفیت‌های بسیار زیادی برای رشد و توسعه برخوردار است. براساس گزارش سازمان جهانی گردشگری، ایران رتبه دهم جاذبه‌های باستانی و تاریخی و رتبه پنجم جاذبه‌های طبیعی را در جهان دارد. در این بین، یکی از مناطقی که در استان خوزستان از ظرفیت‌های توسعه گردشگری شهری بسیاری برخوردار است، شهر اهواز است. عوامل بسیاری بر توسعه گردشگری شهری اهواز دخیل هستند که برخی از این عوامل خود پیش‌نیاز و به‌وجودآورنده عوامل دیگری‌اند. جاذبه‌های گردشگری طبیعی و انسانی فراوان شهر اهوار، زمینه‌های توسعه همه‌جانبه و پایدار گردشگری را برای این شهر فراهم کرده است.

در همین راستا، با توجه به مطالب گفته‌شده و نیز نظر به تسلط مبحث توسعه پایدار بر اذهان برنامه‌ریزان شهری، ضرورت توجه به زیرساخت‌های لازم برای گردشگری و نیز توجه به عوامل مدیریتی در این حوزه ضروری است. می‌توان گفت که جایگاه «آینده‌پژوهی» و پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهری در توسعه پایدار و نیز برنامه‌ریزی پایدار شهری، نقشی بسزا دارد. مروری اجمالی بر مبانی نظری و سوابق تحقیق نشان می‌دهد متناسب با شرایط هر منطقه‌ای، عوامل مختلفی می‌توانند بر توسعه گردشگری مؤثر باشند و این موضوع مهم از عوامل انسانی و طبیعی حاکم بر نواحی مختلف نشئت می‌گیرد؛ بنابراین با توجه به اهمیت مبحث گردشگری در توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی وضعیت فعلی و آتی شهر اهواز و تفاوت شرایط طبیعی و انسانی این شهر با دیگر شهرها و همچنین انجام‌نشدن مطالعات منسجم درخصوص پیشران‌های کلیدی توسعه گردشگری شهر اهواز در آینده، انجام پژوهش حاضر ضرورت می‌یابد.

1. Buhalis

۲. پیشینهٔ تحقیق

نقیبی و شری‌زاده (۱۴۰۲) در مقاله خود به کاربست آینده‌پژوهی در توسعه گردشگری شهری به روش تحلیل ساختاری و سناریونویسی شهر خوی پرداختند. آن‌ها ۱۴۰۶ سناریوی ضعیف، ۴ سناریوی قوی و ۱۳ سناریوی باورکردنی را گزارش کردند. بررسی سناریوهای باورکردنی حاکی از سیطره نسبی وضعیت‌های ایستا، بحرانی و نامطلوب بر وضعیت‌های مطلوب و ایده‌آل است. به غیر از سناریوی اول که دارای ویژگی‌های مطلوب و رو به پیشرفت است، بقیه سناریوها آینده مطلوبی را برای توسعه گردشگری خوی در ذهن متبادر نمی‌کنند. صادقی و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله خود به بررسی آینده‌پژوهی توسعه گردشگری شهری شهر اردبیل پرداختند. نتایج نشان داد که متغیرهای منابع انسانی، تحریم‌ها، مدیریت تخصصی، خدمات درمانی، آموزش، برنامه‌ریزی، تنوع‌سازی و رقابت‌پذیری، نیروهای پیشران این تحقیق هستند. همچنین از میان بسیاری از سناریوها، ۵ سناریوی قوی به دست آمد که وضعیت دو سناریو خوش‌بینانه است. در خوشبینانه‌ترین حالت، گردشگری شهر اردبیل در افق ۱۴۲۰ توسعه خواهد یافت. نظم‌فر و علی‌بخشی (۱۴۰۰) در مقاله خود به بررسی آینده‌پژوهی برنامه‌ریزی توسعه گردشگری استان اردبیل پرداختند. نتایج نشان داد که ۸۸ عامل به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر توسعه گردشگری استان اردبیل شناخته شدند. در مرحله دوم با استفاده از روش میک‌مک، ۱۴ مؤلفه کلیدی ازجمله رسانه‌ها، طرح جامع گردشگری، سیاست‌های تشویقی، توزیع امکانات، سیاست‌های کلان دولت، تأسیسات زیربنایی، افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این منطقه، مراکز تفریحی، مستعدبودن منطقه برای سرمایه‌گذاری گردشگری، بودجه، برنامه‌ریزی، امکانات امنیتی، وجود چشمه‌های معدنی و آب گرم، توسعه سیستم‌های اطلاع‌رسانی همانند وبلاگ و سایت، به‌عنوان عوامل کلیدی در توسعه استان اردبیل شناخته شدند. در مرحله سوم براساس عوامل و مؤلفه‌های کلیدی، سناریوهای باورکردنی با استفاده از روش سناریو ویزارد تبیین شدند که سه سناریوی قوی، ضعیف و باورکردنی به دست آمد که سناریوهای باورکردنی که حد واسط بین سناریوهای قوی و ضعیف بود، مبنای تحلیل قرار گرفت. همچنین با توجه به آن، سه وضعیت سناریوی طلایی، سناریوی باورکردنی و سناریوی بحرانی برای آینده گردشگری استان اردبیل انتخاب شد. علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله خود به تدوین سناریوهای مؤثر بر آینده

گردشگری پایدار شهرکرمان با رویکرد آینده‌پژوهی پرداختند. نتایج نشان داد که ۸۰ درصد وضعیت‌های گردشگری کرمان در آینده مطلوب و ۲۰ درصد ثابت و بحرانی است. شهر کرمان با سه گروه از سناریوهای توسعه گردشگری در آینده روبه‌روست. مطلوب‌ترین سناریو گروه اول است که بر شالودهٔ رقابت‌پذیری، برنامه‌محوری و توسعه متوازن استوار است. نصر (۱۳۹۸) در مقاله خود به شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر گردشگری در کلان‌شهر شیراز با رویکرد آینده-پژوهی پرداخت. نتایج نشان داد که درمجموع هشت عامل کلیدی در وضعیت گردشگری شهر شیراز تأثیرگذارند؛ بدین صورت که این متغیرها بیشترین تأثیرگذاری و کمترین تأثیرپذیری را بر آینده توسعه گردشگری شیراز دارند و شامل پیشران‌های منابع آب، تبلیغات، مدیریت محلی، آثار تاریخی، امنیت غذایی، امنیت، سیاست‌های کلان ملی در حوزه گردشگری و مشارکت شهروندان می‌شود. از میان این عوامل، مدیریت به‌عنوان مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر سایر عوامل کلیدی شناسایی شده است. علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۷) پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهر کرمان را با رویکرد آینده‌پژوهی بررسی کردند. نتایج نشان داد که رقابت‌پذیری، حذف موانع سفر، توسعه و گسترش فضاهای ساخته‌شده مرتبط با گردشگری، تخریب محیط در اثر ساخت‌وسازها و مشارکت و همبستگی، مهم‌ترین پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار محدوده مطالعاتی هستند. تقوایی و حسینی‌خواه (۱۳۹۶) به برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری مبتنی بر روش آینده‌پژوهی و سناریونویسی شهر یاسوج پرداختند. نتایج نشان داد که هشت پیشران حیاتی از میان ۳۷ عامل کلیدی از قبیل طرح جامع گردشگری، شرایط آب و هوایی و اقلیم، تأسیسات زیربنایی، خدمات رفاهی، رسانه‌ها، آداب و رسوم و امنیت بخش خصوصی به‌عنوان عوامل و شاخص‌های کلیدی توسعه صنعت گردشگری شهر یاسوج شناخته شدند. نتایج نهایی نشان داد که مؤلفه‌های حیاتی در ۸۰ حالت با سه وضعیت تدوین شدند که ۸۰ درصد آن‌ها نشان از مطلوبیت و ۲۰ درصد نشان از شرایط بحرانی و ثبات صنعت گردشگری داشتند. از بین سناریوها بهترین سناریو، سناریو شماره یک است که مبتنی بر تدوین، حفظ، افزایش، توسعه، تعامل، رشد کمّی و کیفی، افزایش و توسعه امنیت خواهد بود.

بلاکریشن[1] و همکاران (۲۰۲۱) در تحقیقی به تحلیل نقش فناوری گردشگری هوشمند در توسعه گردشگری میراث پرداختند. در مرحله اول، نتایج را در دو گروه جنسیت و سن با مفاهیم نظری تحلیل کردند که می‌تواند بینش معناداری را به ارگان‌های دولتی، بازاریابان و شرکت‌های درگیر در توسعه گردشگری ارائه دهد. همچنین نتایج نهایی نشان داد که فناوری در توسعه تجربه گردشگران و قصد بازدید مجدد حیاتی نقش دارد. مانوئل و همکاران[2] (۲۰۱۷) در مقاله خود با عنوان «نگرش ساکنان و اتخاذ رفتارهای طرفدار گردشگری در جزایر کیپ‌ورد» به این نتیجه رسیدند که بین رفتار استقبال ساکنان از گردشگران و رفتارهای گردشگران رابطه معناداری وجود دارد و برای رسیدن به منافع شخصی و اقتصادی در بحث گردشگری، به شناخت رفتارهای گردشگران و ساکنان مقصد گردشگری نیاز است. پیتر و همکاران[3] (۲۰۱۷) در مقاله خود به بررسی رشد بهره‌وری و درآمد بخش گردشگری در جهان پرداختند. نتایج نشان داد که با افزایش بهره‌وری نیروی کار، تقاضا برای گردشگری مثبت است و رشد و اثرات مفیدی به دنبال خواهد داشت؛ در غیر این صورت به نتایج منفی منجر خواهد شد. کانکهان و همکاران[4] (۲۰۱۵) در پژوهش خود به تحلیل مدیریت پایدار گردشگری شهرستان کلر پرداختند. نتایج نشان داد که دستورالعمل‌ها و مقررات موجود به‌منظور اعمال مدیریت گردشگری پایدار با خط‌مشی‌گذاران و ذی‌نفعان، هیچ ارتباط برقرار نخواهند کرد. همچنین دو شاخص مشارکت‌های جمعی و راه-اندازی یک سامانه مدیریت مقصد گردشگری، تأثیرگذارترین شاخص‌ها هستند.

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳. ۱. روش تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش براساس روش‌های جدید علم آینده‌پژوهی، تحلیلی و اکتشافی بود. برای گردآوری داده‌های موردنیاز از پرسش‌نامه و تکنیک دلفی و مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای بهره‌گیری شد. برای به‌کارگیری تکنیک دلفی و تحلیل اثرات متقاطع، در دو مرحله پرسش‌نامه‌ها تهیه شد: مرحله اول شامل ۳۰ پرسش‌نامه باز

1. Balakrishnana
2. Manuel
3. Peter
4. Conaghan

بود که در آن مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شاخص‌های توسعه گردشگری شهری در شهر اهواز در موضوعات محوری با در نظر گرفتن حوزه‌های مختلف و همه‌جانبه گردشگری پایدار در اختیار کارشناسان قرار داده شد که به استخراج کلی عوامل مؤثر بر نقش شاخص‌های توسعه گردشگری شهری بر شهر شهر اهواز انجامید (جدول ۱).

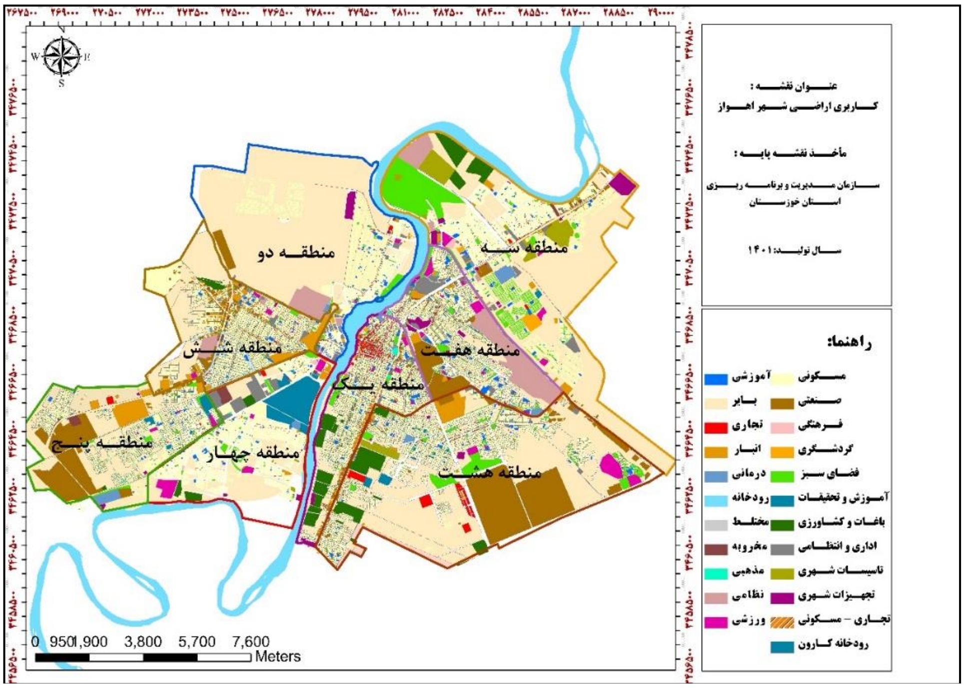
جدول ۱. عوامل مربوط به توسعه گردشگری شهری

مآخذ: نصر (۱۳۹۸)، تقوایی و حسینی‌خواه (۱۳۹۶)، علی‌اکبری و همکاران (۱۳۹۷)، زالی و عطریان (۱۳۹۵)

شاخص	متغیرها
طبیعی و محیطی	منابع آب، شرایط آب و هوایی، پوشش گیاهی، پوشش جانوری، مخاطرات محیطی
انسانی	مدیریت محلی، سیاست‌های کلان ملی، مشارکت شهروندان، طرح جامع گردشگری، نیروی انسانی متخصص، امنیت، شبکه حمل و نقل منطقه‌ای، تأسیسات زیربنایی، رسانه‌ها، تورهای گردشگری، مراکز خرید، آثار تاریخی، جشنواره‌ها و نمایشگاهها، صنایع دستی، فرهنگ پذیرش گردشگر، آداب و رسوم، قوانین و مقررات گردشگری، امنیت غذایی، مراکز دانشگاهی مرتبط، مناسب بودن هزینه‌ها، بودجه، بخش خصوصی، رقابت، تبلیغات

۳. ۲. معرفی محدوده موردمطالعه

اهواز به‌عنوان یکی از شهرهای بزرگ ایران و مرکز شهرستان اهواز و استان خوزستان، از نظر جغرافیایی در ۳۱ درجه و ۲۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی در جلگه ای با ارتفاع ۱۸ متر از سطح دریا قرار گرفته است. بر اساس آخرین آمار، شهر اهواز در محدوده مصوب استانداری دارای ۱.۳۰۲.۵۹۱ نفر جمعیت است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). همچنین براساس آخرین مستندات، شهر اهواز دارای ۸ منطقه شهری، ۳۴ ناحیه و ۱۲۴ محله است (معاونت برنامه‌ریزی شهری اهواز، ۱۳۹۶، ص. ۶). شکل ۱ نشان‌دهنده محدوده جغرافیایی شهر اهواز است.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهر اهواز

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خوزستان، ۱۴۰۲

۴. مبانی نظری تحقیق

گردشگری براساس تعریف سازمان جهانی، به همه فعالیت‌های اطلاق می‌شود که افراد به مکان‌هایی خارج از محیط عادی خود به‌منظور انجام کار، گذراندن ایام فراغت و سایر هدف‌ها برای مدت کمتر از یک سال مهاجرت می‌کنند؛ بنابراین محدوده گردشگری از مسافرت‌هایی که تنها به‌منظور گذراندن و سپری کردن تعطیلات چند روز برای دیدار آشنایان، دوستان و بازدید از مناطق جذاب انجام می‌گیرد، بسی فراتر می‌رود. گردشگری در معانی وسیع آن علاوه‌بر گروه اشاره‌شده، شامل افرادی می‌شود که با کار و حرفه خویش در ارتباط‌اند و سفر می‌کنند و کسانی که فعالیت‌های تحقیقاتی و علمی انجام می‌دهند، دامنه تأثیرگذاری بر محیط و تأثیرپذیری آن از محیط بسیار فراتر می‌رود. این جدیدترین تعریفی است که سازمان جهانی توریسم ارائه کرده است (نقیبی و شری‌زاده، ۱۴۰۲، ص. ۱۹۸). یکی از پویاترین بخش‌ها در اقتصاد جهان گردشگری است که پیش‌بینی می‌شود، طی سال‌های آینده از لحاظ ایجاد درآمد در رأس بخش‌های مختلف اقتصادی موجود جهان قرار بگیرد و بیشترین بخش تجارت بین‌المللی را از آن خود کند (حاجبانی لاهرودی،

۱۳۹۹، ص. ۱)؛ چراکه گردشگری در بخش‌های مختلف آن به‌ویژه گردشگری شهری نقش پویایی در ارتقای ساختار اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در سطح منطقه بازی می‌کند؛ زیرا یکی از مهم‌ترین اهداف توسعه گردشگری، توسعه اقتصادی و اجتماعی در مقصدهای گردشگری است (کیانی‌سلمی و بسحاق، ۱۳۹۶، ص. ۳۲). با توجه به اهمیت گردشگری در توسعه شهری و منطقه‌ای و اهمیت روزافزون گردشگری شهری، در ادامه تعاریف و ادبیات موجود در این زمینه آمده است.

۴. ۱. توسعه پایدار گردشگری

توسعه پایدار و یکی از مشتقات آن یعنی توسعه پایدار در گردشگری، به‌عنوان اکسیری در مقابل تهدید محیط‌زیست در نظر گرفته می‌شود (آدانگو و همکاران[1]، ۲۰۱۸). هدف اساسی توسعه پایدار، در گردشگری فرهنگی و حفاظت از محیط‌زیست است (نیکرسون[2]، ۲۰۱۶). گردشگری پایدار مفهومی برآمده از اصول توسعه پایدار است که هدف اصلی آن برابری بین‌نسلی و درون‌نسلی و رویکرد جامع و اخلاقی به سمت توسعه مبتنی بر اصول زیست‌محیطی، فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی است (تورس و جارکو[3]، ۲۰۱۴، ص. ۳۸). این نوع توسعه راهی جدید برای حوزه‌های درحال‌توسعه فراهم می‌کند که ارتباطی هم‌پیوند میان گردشگری و محیط فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی احاطه‌کنندهٔ آن برقرار می‌کند (شارپلی[4]، ۲۰۰۰، ص. ۱۴).

توسعه گردشگری پایدار نیازهای گردشگران فعلی و مناطق میزبان را برآورده کرده و شانس آیندگان را حفظ و تقویت می‌کند (ون در[5]، ۲۰۱۵، ص. ۶۷). ایجاد فرصت‌های اقتصادی و مزایای اجتماعی-فرهنگی گردشگری پایدار، مفهومی شناخته شده است که رفاه بلندمدت گردشگری را در پذیرش قابلیت‌های نسل‌های آینده برای تأمین نیازهای آنان معنی می‌کند (لی[6]، ۲۰۱۳). این امر برآمده از ضرورت تولید فواید و منافع برای افراد بومی و محلی است. درواقع گردشگری در مفهوم پایداری، معنای ویژه‌ای دارد. زایش این مفهوم در مطالعات گردشگری، حاصل تلاش برای دستیابی به پایداری در تمامی زمینه‌های توسعه است. توسعه پایدار از نظر محیط‌زیستی، غیرمخرب، از لحاظ فنی، متناسب، از حیث اقتصادی، پویا و از نظر اجتماعی،

1. Adango
2. Nickerson
3. Torres & Jarkko
4. Sharpley
5. Van der
6. Lee

موردپذیرش مردم است (مینایی و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۱۳۰). در تعریف ساده می‌توان چنین عنوان کرد که گردشگری شهری نتیجه فرایند پیچیده بین گردشگران، میزبانان و سکونتگاه‌های میزبانان است (براون و کندل[1]، ۲۰۰۶، ص. ۲۷۸).

۴. ۲. گردشگری شهری

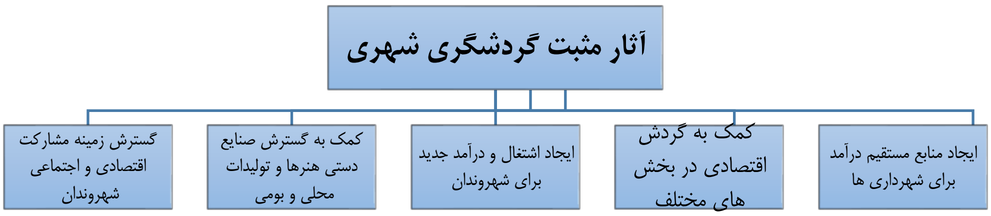
مفهوم گردشگری شهری از سال ۱۹۵۰ شروع شد و به‌عنوان معیاری از نوع جدید سبک زندگی پست‌مدرن با شهرهای پرجمعیت ارتباط پیدا کرد (اسعدی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۲۱). گردشگری شهری به توصیف فعالیت‌های گردشگری چندگانه می‌پردازد که در آن، شهر مقصد اصلی است (آریانی[2]، ۲۰۱۸، ص. ۳). درواقع گردشگری شهری یا تفرج بخشی از گذران فراغت شهروندان است که در حد وسط بین گذران فراغت در خانه و خارج از سکونتگاه (گردشگری ملی و خارجی) قرار می‌گیرد؛ به تعبیر دیگر، گردشگری شهری آن بخش از گذران فراغت است که در حوزه سکونتگاه شهروندان و در فضاهای باز درون‌شهری و حومه‌ای تحقق پیدا می‌کند و به‌عنوان بخشی از نیازها و فعالیت‌های فراغتی مستمر عامه شهروندان (فعالیت‌های روزانه هفتگی و ایام تعطیلی) محسوب می‌شود (نقیبی و شری‌زاده، ۱۴۰۲، ص. ۹۹). این فعالیت شهری تغییرات فضایی و کاربری‌های گسترده‌ای را برای شهرها به وجود آورده است. ویژگی‌های منحصر به فرد شهرها باعث شده است که گردشگران شهری متفاوت‌تر از سایر گروه‌های گردشگری باشند. شهرها دارای توان‌های بالقوه و جاذبه‌های متعدد گردشگری هستند و توسعه صنعت گردشگری می‌تواند عامل مهم و تأثیرگذاری بر رشد و توسعه آن‌ها باشد (محمدی ده‌چشمه، ۱۳۹۶، ص. ۳۵).

گردشگری شهری را می‌توان به‌عنوان یکی از شاخص‌های مهم اقتصادی، اجتماعی و فضایی شهر به حساب آورد. این بخش از گردشگری در حال تبدیل‌شدن به صنعتی است که در حوزه اقتصادی به‌عنوان منبعی بسیار مهم برای کسب درآمد مدنظر است؛ ازاین‌رو کشورها سعی می‌کنند سالانه سهم خود را در تعداد گردشگران افزایش دهند. افزایش‌یافتن سهم کشورها در این حوزه نیازمند ایجاد زیرساخت‌های شهری مناسب برای جذب گردشگران داخلی و خارجی است. این امر تأثیر مستقیم بر توسعه شهری و ارتقای کارکرد شهری در سطوح منطقه‌ای و ملی خواهد

1. Brown & Kandel
2. Ariani

گذاشت. به نظر اوه، صنعت گردشگری تأثیر مهمی بر افزایش اشتغال، درآمدهای مرتب با مکان‌های اقامتی و درآمدهای دولتی کشورها دارد. گردشگری به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم بر رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارد. گردشگری جزئی از بخش خدمات محسوب می‌شود؛ بنابراین درآمد حاصل از آن بخشی از تولید ناخالص داخلی کشور میزبان محسوب می‌شود و به‌طور مستقیم بر رشد اقتصادی آن کشور تأثیر می‌گذارد. در حالت غیرمستقیم، گردشگری اثر پویایی را در کل اقتصاد به شکل اثرات سرریز یا دیگر آثار خارجی نشان می‌دهد (تیموری و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۳۵).

گردشگری شهری را یکی از عوامل توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاهی شهر و شهرنشینان می‌دانند. در گردشگری شهری، عوامل متعددی می‌تواند زمینه‌ساز جذب گردشگری شود که آداب و سنن می‌توانند یکی از این عوامل باشد. با این اوصاف، مراکز شهری، به علت تجمع نهادهای مدنی و زیرساخت‌های اجتماعی می‌توانند محل مناسبی برای جذب و جلب گردشگران داخلی و خارجی محسوب شوند. اهمیت این نوع گردشگری، زمانی که با تاریخ و تمدن یا شرایط ویژه طبیعی آن ناحیه همراه شود، دوچندان می‌شود و با برنامه‌ریزی‌های مناسب و به‌جا به آسانی توانایی تبدیل‌شدن به قطب بزرگ گردشگری را خواهد داشت (شری‌زاده و همکاران. ۱۳۹۷، ص. ۳۷). ازجمله آثار مثبت گردشگری شهری می‌توان به شکل ۲ اشاره کرد.

شکل ۲. آثار مثبت گردشگری شهری

مأخذ: مهدی‌زاده، ۱۳۸۳، ص. ۱۴۸

گولدنر و ریچی[1] در زمینه پارامترهای مؤثر بر گردشگری، وضعیت منابع طبیعی، روح مهمان‌نوازی، منابع فرهنگی و مدیریت گردشگری را مهم‌تر از سایر عوامل می‌دانند. تریب معتقد است، ایدئولوژی سیاسی، روابط بین‌الملل، عوامل اجتماعی-فرهنگی و دینی،

1. Goeldner & Ritchie

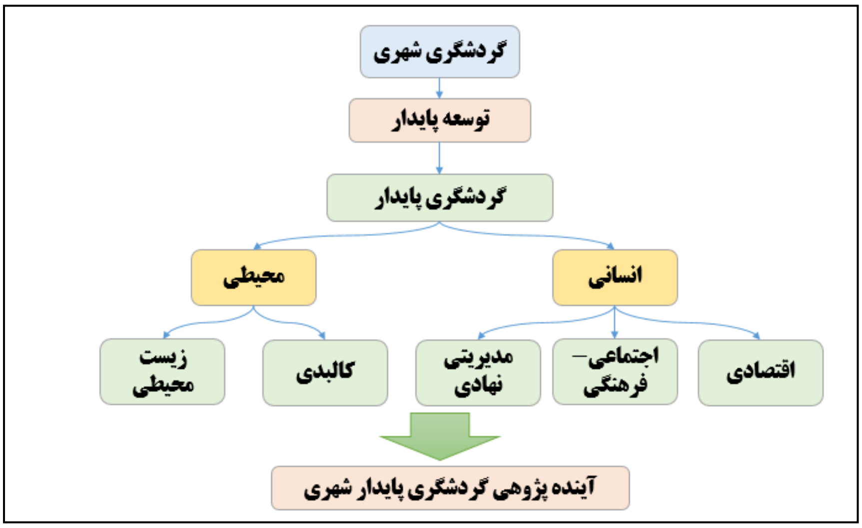
زیرساخت‌های امنیتی و انتظامی، عوامل طبیعی، میراث فرهنگـی، سـابقه تـاریخی، زیرسـاخت‌های توسـعه‌ای، آمـوزش، فناوری، سرمایه و عوامل اقتصادی از عوامل مؤثر بر صنعت گردشگری هستند (فاخر و حسـینی، ۱۳۹۶، ص. ۹۴).

۴. ۳. ارتباط آینده‌پژوهی با گردشگری پایدار شهری

دستیابی به گردشگری پایدار شهری، اساس شکل‌گیری بسیاری از الگوهای برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری است و لازمه آن داشتن چشم‌اندازی بلندمدت برای ارزیابی گردشگری، ادغام شیوه‌های متناسب برنامه‌ریزی و رویکردی سیستم‌محور به مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی است؛ ازاین‌رو از اوایل دهه ۱۹۷۰، علم و هنر آینده‌پژوهی به‌عنوان ابزار سیاست‌گذاری در چند کشور محدود به‌ویژه ژاپن، به کار گرفته شد. توجه به این‌گونه مطالعات، پس از دهه ۸۰ میلادی از گستردگی بیشتری برخوردار شد و بسیاری از کشورهای جهان در تلاش برای تهیه طرح‌های آینده‌نگرانه، مطالعات فراوانی را انجام دادند و به‌عنوان رویکرد غالب در برنامه‌ریزیِ فضاهای شهری به آن توجه کردند؛ بر این اساس، عده‌ای آینده‌پژوهی را دانشی دانسته‌اند که عقلانیت و تکرارپذیری بر آن حاکم است. این دانش برای مطالعه آینده برخلافِ طالع‌بینی و غیب‌گویی از ابزارهای علمی و منطقی استفاده می‌کند (علوی، ۱۳۹۳، ص. ۵۴). اهمیت بحث آینده‌پژوهی در ارزیابی گردشگری پایدار شهری باعث شده است که از برنامه‌ریزی مبتنی بر سناریو به‌عنوان ستون فقرات یاد کنند. با وجود مطالعاتی که اخیراً در این حوزه انجام شده است، مطالعات آینده‌پژوهی گردشگری پایدار شهری و برنامه‌ریزی مبتنی بر سناریو، هنوز در دوران ابتدایی رشد خود هستند که نیازمند توجه و دقت بیشتری در این زمینه است (حسینی سیاه‌گلی، ۱۴۰۱، ص. ۳۲).

آینده‌پژوهی ابزاری است که می‌تواند بنا به اهداف گوناگون و به صورت‌های گوناگونی استفاده شود؛ به این دلیل، تعدادی از کشورها حل مشکلات و معضلات خاص خود را در قالب یک برنامه آینده‌پژوهی طرح‌ریزی کردند؛ بنابراین آنچه نیاز است، تجدیدنظر در رویکردها و به‌کارگیری برنامه‌ریزی دقیق‌تر همچون برنامه‌ریزی با رویکرد آینده‌پژوهی و حرکت در راستای پذیرش پیچیدگی، تکثر و برنامه‌ریزی بر پایه شناخت جامع همه عناصر و عوامل است؛ درنتیجه برنامه‌ریزی در حوزه گردشگری پایدار شهری و شناخت وضعیت آینده پیش روی آن‌ها و تدوین

راهبردها برای رسیدن به آینده مطلوب در این مناطق، مفهومی است که درگرو سازوکارهای مناسب برنامه‌ریزی با تکیه بر دیدگاه نوین آن قرار دارد (شری‌زاده، ۱۳۹۶، ص. ۴۵).

شکل ۳. مدل مفهومی پژوهش

مأخذ: نویسندگان، ۱۴۰۲

۵. یافته‌های تحقیق

شناخت وضعیت آینده برنامه‌ریزی توسعه گردشگری شهری و توجه به آینده مطلوب آن، مستلزم استفاده از شیوه‌ها و روش‌های جدید و کارآمد است که رویکرد آینده‌پژوهی این نیاز را برآورده کرده است. این رویکرد جدید می‌تواند با شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌های کنونی مسائل و چالش‌های پیش‌رو، روش‌های مناسب‌تر و مفیدتر را برای این حوزه ارائه دهد؛ بر این اساس، پژوهش حاضر به دنبال آ است تا با استفاده از روش‌های خاص آینده‌پژوهی، عوامل مؤثر و کلیدی آینده برنامه‌ریزی گردشگری شهری را از میان عوامل اولیه تأثیرگذار شناسایی کند. در این پژوهش، برای شناسایی متغیرهای اولیه تأثیرگذار وضعیت آینده نقش گردشگری شهری، از مطالعات پیشینه نظری و دلفی متخصصان استفاده شده است. در این مرحله، کارشناسان و متخصصان در حوزه گردشگری شهری با استفاده از روش‌هایی از قبیل پرسش‌نامه تشریحی و مصاحبه، پرسشگری شدند. سپس با استفاده از نظرهای کارشناسان درمورد عوامل مؤثر بر

وضعیت آینده، نقش توسعه گردشگری شهری بر شهر اهواز تجزیه و تحلیل شد که درنهایت ۲۸ متغیر شناخته شد (جدول ۲).

جدول ۲. متغیرهای اولیه تأثیرگذار بر وضعیت آینده توسعه گردشگری شهری اهواز

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

شاخص		عنوان کوتاه	شاخص		عنوان کوتاه
طبیعی و محیطی	T1	منابع آب	انسانی	A10	تأسیسات زیربنایی
	T2	شرایط آب و هوایی		A11	مراکز خرید
	T3	پوشش گیاهی		A12	آثار تاریخی
	T4	پوشش جانوری		A13	جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها
	T5	مخاطرات محیطی		A14	صنایع دستی
انسانی	A1	مدیریت محلی		A15	فرهنگ پذیرش گردشگر
	A2	سیاست‌های کلان ملی		A16	آداب و رسوم
	A3	مشارکت شهروندان		A17	قوانین و مقررات گردشگری
	A4	طرح جامع گردشگری		A18	امنیت غذایی
	A5	نیروی انسانی متخصص		A19	مراکز دانشگاهی مرتبط
	A6	امنیت		A20	مناسب بودن هزینه‌ها، بودجه
	A7	شبکه حمل و نقل منطقه‌ای		A21	حمایت بخش خصوصی
	A8	رسانه‌ها		A22	رقابت
	A9	تورهای گردشگری		A23	تبلیغات

براساس روش دلفی، ۲۸ متغیر در دو حوزه (محیطی و انسانی–طبیعی) به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر وضعیت نقش توسعه گردشگری شهری بر شهر اهواز در آینده، توسط متخصصان و کارشناسان امور گردشگری شناسایی شد. سپس این عوامل در ماتریس تحلیل اثرات متقابل وارد شد و درنهایت میزان تأثیر هریک از این متغیرها بر سایر متغیرهای تأثیرگذار در وضعیت آینده گردشگری شهری، توسط کارشناسان سنجیده شد. میزان این تأثیر با اعداد بین صفر تا ۳

ارزیابی شد. عدد صفر «بدون تأثیر»، عدد ۱ «تأثیر ضعیف»، عدد ۲ «تأثیر متوسط» و عدد ۳ «تأثیر زیاد» است و متغیرهای که در سطر وجود دارند، بر متغیرهای ستون‌ها تأثیر می‌گذارند. جمع امتیاز متغیرهایی که در ستون‌ها قرار دارند، میزان تأثیرپذیری و جمع امتیاز متغیرهایی که در سطرها وجود دارند، میزان تأثیرگذاری را نشان می‌دهد. سپس با توجه به میزان تأثیرگذاری عوامل بر یکدیگر با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل در نرم‌افزار میک‌مک[1] عوامل تأثیرگذار بر وضعیت سیستم در آینده، استخراج و تحلیل شد. ابعاد ماتریس ۲۸*۲۸ است و متغیرها در ۵ بخش مختلف تنظیم شدند. درجه پرشدگی ماتریس ۷۶/۴۰۳ درصد است که نشانگر تأثیر ۸۰ درصد عوامل بر یکدیگر است. از مجموع ۵۹۹ رابطه قابل‌ارزیابی در این ماتریس، ۱۸۵ رابطه عدد صفر (بدون تأثیر)، ۱۲۵ رابطه عدد یک (تأثیر ضعیف)، ۲۵۰ رابطه عدد دو (تأثیر متوسط) و ۲۲۴ رابطه عدد سه (تأثیر زیاد) بوده است. ماتریس براساس شاخص‌های آماری با دو بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصدی برخوردار است که حاکی از روایی زیاد پرسش‌نامه دارد.

جدول ۳. ویژگی‌های تأثیرات مستقیم[2]

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

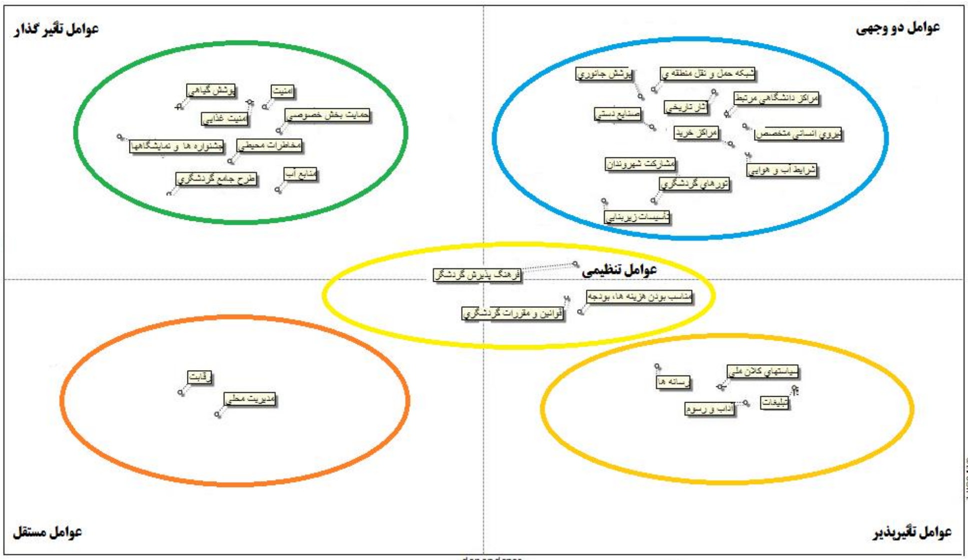
شاخص		مقدار
ابعاد ماتریس		۲۸
تعداد تکرار		۲
تعداد تکرار (چرخش)	تأثیرگذاری چرخش اول	۹۵٪
	تأثیرپذیری چرخش اول	۸۵٪
	تأثیرگذاری چرخش دوم	۱۰۰٪
	تأثیرپذیری چرخش دوم	۹۹٪
تعداد صفرها (بدون تأثیر)		۱۸۵
تعداد یک‌ها (تأثیر ضعیف)		۱۲۵
تعداد دوها (تأثیر متوسط)		۲۵۰
تعداد سه‌ها (تأثیر زیاد)		۲۲۴
مجموع		۵۹۹
میزان پرشدگی خانه‌ها		۷۶.۴۰۳٪

1. MICMAC
2. MDI

در تحلیل تأثیرات متقاطع، اگر پراکندگی متغیرها L باشد، پایداری سیستم را نشان می‌دهد؛ یعنی بعضی از عوامل از تأثیرگذاری بسیار و بعضی دیگر از تأثیرپذیری بسیار برخوردارند، اما اگر پراکندگی متغیرها حول محور قطری پلان باشد، ناپایداری سیستم را نشان می‌دهد که به‌مراتب این سیستم پیچیده‌تر از سیستم‌های پایدار است. در اکثر مواقع، متغیرها حالت بینابینی از تأثیرپذیری و تأثیرگذاری را نشان می‌دهند که شناسایی و ارزیابی عوامل کلیدی را دچار مشکل خواهد کرد؛ به‌طوری‌که می‌توان بیان کرد نحوه پراکندگی عوامل در صفحه پراکندگی، ناپایداری و پایداری سیستم را مشخص می‌کنند (نعمت‌پور، ۲۰۲۰، ص. ۱۹).

در سیستم‌های ناپایدار و پایدار، عوامل به دو دسته تقسیم می‌شوند:

سیستم‌های ناپایدار: متغیرهای تأثیرگذار یا تعیین‌کننده، متغیرهای تأثیرپذیر، متغیرهای دووجهی، متغیرهای تنظیم و متغیرهای مستقل؛ سیستم‌های پایدار: متغیرهای با تأثیرگذار بسیار بر سیستم (عوامل کلیدی)، متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه) و متغیرهای مستقل.

شکل ۴. نمودار پراکنش متغیرها در محور تأثیرگذاری-تأثیرپذیری براساس تأثیرات مستقیم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

با مشاهده صفحه پراکندگی عوامل تأثیرگذار بر وضعیت نقش توسعه گردشگری شهری بر آینده شهر اهواز، می‌توان بیان کرد که اکثر متغیرها حول محور قطری پلان قرار دارند و به‌جز

چند متغیر که تأثیرگذاری بسیار دارند، بقیه متغیرها اختلاف زیادی با هم ندارند. این امر نشان می‌دهد که وضعیت سیستم، ناپایدار است. نرم‌افزار میک‌مک دو نوع گراف و تحلیل برای متغیرها ارائه می‌دهد، اولی تأثیرات مستقیم و دومی تأثیرات غیرمستقیم. نرم‌افزار میک‌مک، میزان تأثیرپذیری و تأثیرگذاری عوامل را در یک نمودار مفهومی که از دو محور تأثیرپذیری و تأثیرگذاری تشکیل شده است، نشان می‌دهد.

متغیرهای تأثیرگذار: این نوع متغیرها یا روندها در ناحیه یک صفحه توزیع و پراکندگی قرار دارند و نشان از تأثیرگذاری آن‌ها بر کل سیستم دارد؛ به‌طوری‌که مهم‌ترین متغیرها در این ناحیه واقع شده است؛ به‌عبارتی نقش ساختارهای جمعیتی بر تغییر کاربری اراضی شهری تحت‌تأثیر این روندها قرار دارد و به‌عنوان متغیرهای کلیدی شناخته می‌شود. نتایج براساس جدول ۴ و خروجی میک‌مک حاصل از اثرات متقاطع براساس ماتریس MDI و MII منعکس‌کننده این است که در بین متغیرهای موردمطالعه، از لحاظ تأثیرگذاری مستقیم، متغیرهایی مانند امنیت پوشش گیاهی و مخاطرات طبیعی و حمایت بخش خصوصی با کسب امتیاز عددی ۲۳ و ۱۹ به‌ترتیب نشان از شدت تأثیرگذاری مستقیم آن‌ها بر گردشگری پایدار شهری در کلان‌شهر اهواز دارد. از سوی دیگر، متغیرهایی مانند منابع آب با امتیاز عددی ۱- و امنیت غذایی با عدد ۱۲ به‌ترتیب نشان‌دهنده کمترین شدت اثرگذاری خالص آن‌ها است؛ به عبارت دیگر، امنیت پوشش گیاهی و مخاطرات طبیعی و حمایت بخش خصوصی که جزو شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار در کلان‌شهر اهواز هستند، به‌عنوان بیشترین متغیر اثرگذار و منابع آب به‌عنوان کمترین متغیر اثرگذار شناخته شده‌اند.

جدول ۴. اثرات متقاطع متغیرهای تأثیرگذار براساس ماتریس MDI و MII

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

شاخص‌ها	نماد	زیرشاخص‌ها	تأثیرگذار	تأثیرپذیر	خالص مستقیم	رتبه
عوامل طبیعی و محیطی	T1	منابع آب	۵۸	۵۹	۱-	۵
	T3	پوشش گیاهی	۶۷	۴۸	۱۹	۲
	T5	مخاطرات طبیعی	۶۷	۴۸	۱۹	۲
عوامل انسانی	A4	طرح جامع گردشگری	۶۱	۴۷	۱۴	۳
	A6	امنیت	۶۲	۳۹	۲۳	۱
	A13	جشنواره و نمایشگاه‌ها	۶۲	۴۷	۱۴	۳

شاخص‌ها	نماد	زیرشاخص‌ها	تأثیرگذار	تأثیرپذیر	خالص مستقیم	رتبه
	A18	امنیت غذایی	۷۲	۶۰	۱۲	۴
	A21	حمایت بخش خصوصی	۶۰	۴۱	۱۹	۲

متغیرهای دووجهی: این نوع متغیرها در قسمت شمال شرقی صفحه پراکندگی متغیرها توزیع شده‌اند و در اثرگذاری‌های زیادی و اثرپذیرهای زیاد، دارای وجه اشتراک‌اند. این نوع متغیرها هم بر عوامل دیگر تأثیر زیادی می‌گذارند و هم از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند. همچنین در نوع نقش توسعه گردشگری پایدار در شهر اهواز تا افق موردمطالعه نقش چشمگیری دارند. در بررسی متغیرهای دووجهی نیز متغیرهای خالص اثرگذاری و اثرپذیری ارزیابی شد. نتایج نشان می‌دهد که مراکز دانشگاهی مرتبط با خالص اثرگذاری ۲۹ و صنایع دستی با شدت خالص اثرگذاری ۱۳ دارای بیشترین شدت اثرگذاری مستقیم‌اند. متغیر مربوط به پوشش جانوری با ۹- دارای کمترین اثرگذاری مستقیم است.

جدول ۵. اثرات متقاطع متغیرهای دووجهی براساس ماتریس MDI و MII

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

شاخص‌ها	نماد	زیرشاخص‌ها	تأثیرگذار	تأثیرپذیر	خالص مستقیم	رتبه
طبیعی-محیطی	T2	شرایط آب و هوایی	۴۶	۴۸	۲-	۹
	T4	پوشش جانوری	۵۸	۴۹	۹-	۱۱
انسانی	A3	مشارکت شهروندان	۵۲	۴۹	۳-	۱۰
	A5	نیروی انسانی متخصص	۵۸	۵۰	۸	۴
	A7	شبکه حمل و نقل منطقه‌ای	۵۷	۵۲	۵	۵
	A9	تورهای گردشگری	۵۰	۴۸	۲	۸
	A10	تأسیسات زیربنایی	۵۰	۴۶	۴	۶
	A11	مراکز خرید	۴۸	۴۵	۳	۷
	A12	آثار تاریخی	۵۶	۴۵	۱۱	۳
	A14	صنایع دستی	۵۷	۴۴	۱۳	۲
	A19	مراکز دانشگاهی مرتبط	۵۲	۲۳	۲۹	۱

متغیرهای تنظیمی: این نوع متغیرها در ناحیه مرکزی صفحه توزیع پراکندگی متغیرها واقع شده‌اند و بیشترین نقش را در تنظیم روابط بین دیگر متغیرها، برای نقش ساختار جمعیت در تغییر کاربری اراضی شهری دارند؛ درنتیجه با حفظ و تعادل فضایی بین دیگر متغیرها، کمک زیادی به شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر گردشگری پایدار شهری در کلان‌شهر اهواز می‌کنند. در بین متغیرهای ذکرشده، مناسب‌بودن هزینه‌ها، بودجه با خالص اثرگذاری ۲۳ درصد دارای بیشترین شدت اثرگذاری مستقیم بوده و کمترین آن فرهنگ پذیرش گردشگر با شدت اثرگذاری ۵- است. با توجه به جدول ۶ می‌توان گفت که بیشترین شاخص انسانی در این ناحیه قرار دارد.

جدول ۶. اثرات متقاطع متغیرهای تنظیمی براساس ماتریس MDI و MII

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

شاخص‌ها	نماد	زیرشاخص‌ها	تأثیرگذار	تأثیرپذیر	خالص مستقیم	رتبه
انسانی	A15	فرهنگ پذیرش گردشگر	۴۰	۴۵	-۵	۳
	A17	قوانین و مقررات گردشگری	۳۲	۴۷	۱۵	۲
	A20	مناسب بودن هزینه‌ها، بودجه	۳۲	۵۵	۲۳	۱

متغیرهای تأثیرپذیر: این متغیرها در ناحیه چهارم و در قسمت جنوب شرقی واقع شده‌اند. متغیرهای تأثیرپذیری دارای اثرپذیری زیاد و اثرگذاری کم هستند؛ به‌عبارتی بیشتر تأثیرپذیر هستند تا تأثیرگذار. در متغیر مذکور، نتایج نشان می‌دهد که در ارزیابی اثرگذاری با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، رسانه‌ها با شدت اثرگذاری ۲۱- دارای بیشترین شدت اثرگذاری مستقیم و کمترین آن یعنی تبلیغات، شدت اثرگذاری ۴۷- دارد (جدول ۷).

جدول ۷. اثرات متقاطع متغیرهای تأثیرپذیر براساس ماتریس MDI و MII

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

شاخص‌ها	نماد	زیرشاخص‌ها	تأثیرگذار	تأثیرپذیر	خالص مستقیم	رتبه
انسانی	A2	سیاست‌های کلان ملی	۱۰	۵۰	-۴۰	**۲**
	A8	رسانه‌ها	۲۷	۴۸	-۲۱	**۱**
	A16	آداب و رسوم	۱۵	۵۱	-۴۶	**۳**
	A23	تبلیغات	۱۵	۶۲	-۴۷	**۴**

متغیرهای مستقل: این متغیرها در ناحیه سوم صفحه پراکندگی و در ضلع جنوبی واقع شده‌اند و از متغیرهایی هستند که از لحاظ اثرگذاری و اثرپذیری، شدت آن‌ها در توسعه گردشگری پایدار کم است؛ درنتیجه کلاً دو متغیر در این صفحه پراکندگی واقع شده است (جدول ۸). در بین متغیرهای ذکرشده، متغیرهایی مانند رقابت با امتیازهای عددی ۷ نشان از شدت تأثیرگذاری مستقیم آن‌ها بر نقش توسعه گردشگری پایدار در شهر اهواز دارد. از سوی دیگر، متغیر مدیریت محلی با امتیاز عددی ۱۵- نشان از کمترین شدت اثرگذاری خالص آن‌ها دارد.

جدول ۸. اثرات متقاطع متغیرهای مستقل براساس ماتریس MDI و MII

شاخص‌ها	نماد	زیر شاخص‌ها	تأثیرگذار	تأثیرپذیر	خالص مستقیم	رتبه
ساختار جمعیت	A22	رقابت	۳۲	۲۵	۷	۱
	A1	مدیریت محلی	۱۴	۲۹	۱۵-	۲

براساس نتایج، تحلیل اثرات متقابل عوامل بر یکدیگر، میزان تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم عوامل مؤثر بر وضعیت آینده توسعه گردشگری شهری بر شهر اهواز را نشان می‌دهد. مطابق با اطلاعات مندرج در جدول و براساس شکل ۵ که از نرم‌افزار میک مک استخراج شده است، پوشش گیاهی، امنیت، امنیت غذایی، حمایت بخش خصوصی، مخاطرات محیطی، طرح جامع گردشگری، منابع آب و جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها (عوامل تأثیرگذار) و شرایط آب و هوایی، پوشش جانوری، مشارکت شهروندان، نیروی انسانی متخصص، شبکه حمل‌ونقل منطقه‌ای، تورهای گردشگری، تأسیسات زیربنایی، مراکز خرید، آثار تاریخی، صنایع دستی و مراکز دانشگاهی مرتبط (عوامل دو وجهی) بیشترین میزان تأثیرگذاری مستقیم بر وضعیت آینده توسعه گردشگری شهری در شهر اهواز را داشتند. در زمینه تأثیرگذاری غیرمستقیم نیز بیشترین امتیاز را همین عوامل به خود اختصاص داده‌اند و تکرار شده‌اند؛ به همین منظور، این تکرار همراه با جابه‌جایی در میزان امتیاز شده است.

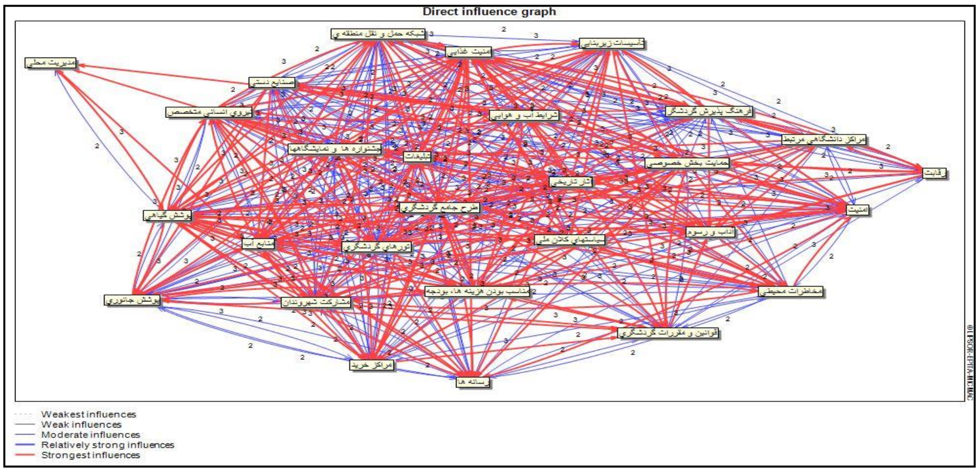
جدول ۹. تأثیرات مستقیم[1] و غیرمستقیم[2] عوامل نسبت به یکدیگر

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

ردیف	متغیرها	تأثیر مستقیم عوامل نسبت به یکدیگر		تأثیرات غیرمستقیم عوامل بر یکدیگر	
		میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری
۱	منابع آب	۵۸	۵۹	۱۳۰۳۵۸	۱۲۷۰۹۹
۲	شرایط آب و هوایی	۴۶	۴۸	۹۷۷۵۲	۱۰۱۷۲۰
۳	پوشش گیاهی	۶۷	۴۸	۱۴۳۵۱۷	۱۰۱۴۱۷
۴	پوشش جانوری	۵۸	۴۹	۱۲۴۴۸۸	۱۰۶۷۶۰
۵	مخاطرات محیطی	۵۴	۳۵	۱۲۰۴۲۰	۷۸۹۶۸
۶	مدیریت محلی	۱۴	۲۹	۲۱۲۰۱	۶۳۸۹۳
۷	سیاست‌های کلان ملی	۱۰	۵۰	۱۵۴۴۲	۱۱۰۸۳۲
۸	مشارکت شهروندان	۵۲	۴۹	۱۱۹۹۳۲	۱۰۵۱۸۵
۹	طرح جامع گردشگری	۶۱	۵۷	۱۳۱۶۰۰	۱۲۲۹۳۸
۱۰	نیروی انسانی متخصص	۵۸	۵۰	۱۲۳۱۱۹	۱۱۱۶۲۹
۱۱	امنیت	۶۲	۳۹	۱۳۴۲۲۰	۸۴۳۵۹
۱۲	شبکه حمل‌ونقل منطقه‌ی	۵۷	۵۲	۱۲۲۳۷۳	۱۱۲۶۰۲
۱۳	رسانه‌ها	۲۷	۴۸	۶۱۱۳۹	۱۰۶۵۹۱
۱۴	تورهای گردشگری	۵۰	۴۸	۱۰۹۵۶۰	۱۰۶۵۹۱
۱۵	تأسیسات زیربنایی	۵۰	۴۶	۱۰۰۹۰۴	۱۰۱۵۸۴
۱۶	مراکز خرید	۴۸	۴۵	۱۰۳۱۰۳	۱۰۱۱۵۸
۱۷	آثار تاریخی	۵۶	۴۵	۱۲۴۴۵۴	۹۹۵۷۷
۱۸	جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها	۶۲	۴۷	۱۳۶۵۵۲	۱۰۴۴۱۳
۱۹	صنایع دستی	۵۷	۴۴	۱۲۲۹۵۸	۹۲۹۹۸
۲۰	فرهنگ پذیرش گردشگر	۴۰	۴۵	۸۷۹۴۲	۹۵۳۱۲
۲۱	آداب و رسوم	۱۵	۵۱	۳۱۰۲۴	۱۰۹۰۵۵
۲۲	قوانین و مقررات گردشگری	۳۲	۴۷	۷۱۰۶۶	۱۰۲۵۷۴
۲۳	امنیت غذایی	۷۲	۶۰	۱۵۵۱۴۲	۱۳۰۲۳۴
۲۴	مراکز دانشگاهی مرتبط	۵۲	۲۳	۱۱۶۰۱۳	۴۳۴۳۶

1. MDI
2. MII

ردیف	متغیرها	تأثیر مستقیم عوامل نسبت به یکدیگر		تأثیرات غیرمستقیم عوامل بر یکدیگر	
		میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری
۲۵	مناسب بودن هزینه‌ها، بودجه	۳۲	۵۵	۷۳۹۲۹	۱۱۶۶۲۸
۲۶	حمایت بخش خصوصی	۶۰	۴۱	۱۳۶۴۸۱	۸۹۷۵۵
۲۷	رقابت	۳۲	۲۵	۷۱۷۷۲	۵۰۵۹۵
۲۸	تبلیغات	۱۵	۶۲	۲۷۶۵۲	۱۳۶۲۱۰
	جمع	۱۲۹۷	۱۲۹۷	۱۲۹۷	۱۲۹۷

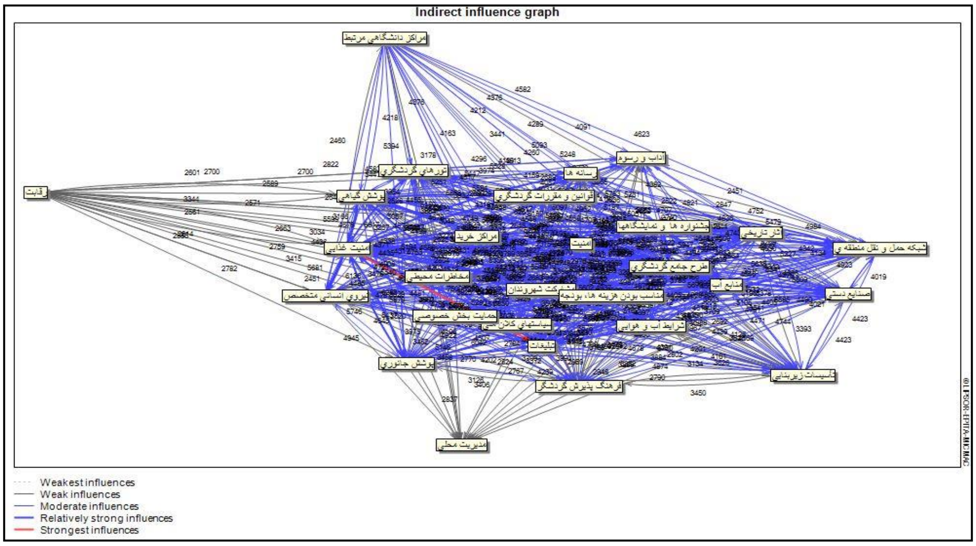
شکل ۵. گراف اثرات مستقیم متغیرها بر یکدیگر (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

۵. ۱. تأثیرات غیرمستقیم متغیرها

همان‌طورکه گفته شد، نرم‌افزار میک‌مک درمجموع دو نوع تحلیل و نمودار را نشان می‌دهد: یکی اثرات مستقیم و دیگری اثرات غیرمستقیم. تحلیل اثرهای مستقیم، نتیجه برهم‌کنش داده‌های ماتریس اولیه است؛ تحلیل اثرهای غیرمستقیم، نتیجه تکرار ماتریس اولیه و محاسبه توان‌های بیشتر است. درواقع هرکدام از روابط متغیرها در این روش توسط نرم‌افزار به توان‌های ۲.۵.۷.۹ و... رسیده‌اند و براساس تأثیرات غیرمستقیم این متغیرها سنجیده می‌شوند؛ با وجود این، متغیرها کمترین میزان تغییرات و جابه‌جایی در هر دو اثرات مستقیم و غیرمستقیم را دارند و مجموعه

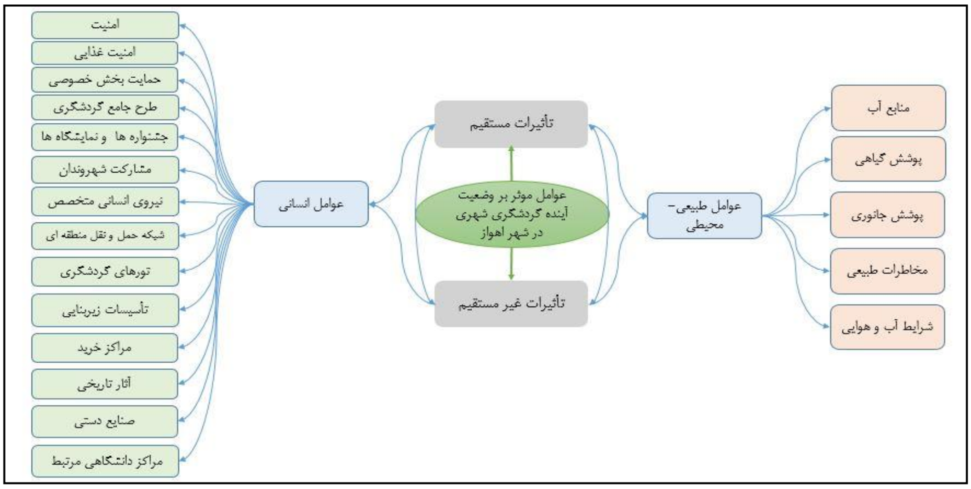
عوامل کلیدی هم در اثرات مستقیم و هم در اثرات غیرمستقیم، تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند. در این پژوهش مقصود اصلی از بیان این تحلیل‌ها، شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده توسعه گردشگری شهری بر شهر اهواز است که در ادامه به این عوامل اشاره خواهد شد. در شکل ۶، میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها براساس تأثیرات غیرمستقیم در نرم‌افزار میک‌مک نشان داده شده است.

شکل ۶. گراف اثرات غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

نتایج همپوشانی متغیرهای مستقیم و غیرمستقیم در پژوهش نشان داد که ۱۰ عامل کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده نقش توسعه گردشگری شهری بر شهر اهواز نقش دارند. همان‌گونه که در شکل ۶ نمایش داده شده است، این ۱۹ عامل شامل پوشش گیاهی، امنیت، امنیت غذایی، حمایت بخش خصوصی، مخاطرات محیطی، طرح جامع گردشگری، منابع آب و جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها، شرایط آب و هوایی، پوشش جانوری، مشارکت شهروندان، نیروی انسانی متخصص، شبکه حمل‌ونقل منطقه‌ای، تورهای گردشگری، تأسیسات زیربنایی، مراکز خرید، آثار تاریخی، صنایع دستی و مراکز دانشگاهی مرتبط‌اند.

شکل ۷. عوامل مؤثر بر وضعیت آینده نقش توسعه گردشگری شهری بر شهر اهواز

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

در ادامه به رتبه‌بندی میزان اثرگذاری مستقیم متغیرها بر یکدیگر به تفکیک تأثیرپذیری و تأثیرگذار پرداخته شده است.

جدول ۱۰. رتبه‌بندی میزان اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر به تفکیک تأثیرپذیری و تأثیرگذار

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم								
رتبه	متغیر	تأثیرگذاری	متغیر	تأثیرپذیری	متغیر	تأثیرگذاری	متغیر	تأثیرپذیری
۱	امنیت غذایی	۵۵۵	تبلیغات	۴۷۸	امنیت غذایی	۵۵۱	تبلیغات	۴۸۴
۲	پوشش گیاهی	۵۱۶	امنیت غذایی	۴۶۲	پوشش گیاهی	۵۰۹	امنیت غذایی	۴۶۲
۳	امنیت	۴۷۸	منابع آب	۴۵۴	جشنواره‌ها	۴۸۵	منابع آب	۴۵۱
۴	جشنواره‌ها	۴۷۸	طرح گردشگری	۴۳۹	بخش خصوصی	۴۸۴	طرح گردشگری	۴۳۶

تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم								
رتبه	متغیر	تأثیرگذاری	متغیر	تأثیرپذیری	متغیر	تأثیرگذاری	متغیر	تأثیرپذیری
۵	طرح جامع گردشگری	۴۷۰	مناسب بودن هزینه	۴۲۴	امنیت	۴۷۶	مناسب بودن هزینه	۴۱۴
۶	حمایت بخش خصوصی	۴۶۲	شبکه حمل و نقل	۴۰۰	طرح گردشگری	۴۶۷	شبکه حمل و نقل	۴۰۰
۷	منابع آب	۴۴۷	آداب و رسوم	۳۹۳	منابع آب	۴۶۳	نیروی انسانی	۳۹۶
۸	پوشش جانوری	۴۴۷	سیاست‌های کلان	۳۸۵	پوشش جانوری	۴۴۲	سیاست‌های کلان	۳۹۳
۹	نیروی انسانی متخصص	۴۴۷	نیروی انسانی	۳۸۵	آثار تاریخی	۴۴۲	آداب و رسوم	۳۸۷
۱۰	شبکه حمل و نقل منطقه	۴۳۹	پوشش جانوری	۳۷۷	نیروی انسانی	۴۳۷	پوشش جانوری	۳۷۹
۱۱	صنایع دستی	۴۳۹	مشارکت مردم	۳۷۷	صنایع دستی	۴۳۶	رسانه‌ها	۳۷۸
۱۲	آثار تاریخی	۴۳۱	شرایط آب و هوایی	۳۷۰	شبکه حمل و نقل	۴۳۴	تورهای گردشگری	۳۷۸
۱۳	مخاطرات محیطی	۴۱۶	پوشش گیاهی	۳۷۰	مخاطرات محیطی	۴۲۷	مشارکت شهروندان	۳۷۳
۱۴	مشارکت شهروندان	۴۰۰	رسانه‌ها	۳۷۰	مشارکت شهروندان	۴۲۶	جشنواره‌ها	۳۷۱
۱۵	مراکز دانشگاهی مرتبط	۴۰۰	تورهای گردشگری	۳۷۰	مراکز دانشگاهی	۴۱۲	قوانین گردشگری	۳۶۴
۱۶	تورهای گردشگری	۳۸۵	جشنواره‌ها	۳۶۲	تورهای گردشگری	۳۸۹	شرایط آب و هوایی	۳۶۱
۱۷	تأسیسات زیربنایی	۳۸۵	قوانین گردشگری	۳۶۲	مراکز خرید	۳۶۶	تأسیسات زیربنایی	۳۶۰
۱۸	مراکز خرید	۳۷۰	تأسیسات زیربنایی	۳۵۴	تأسیسات زیربنایی	۳۵۸	پوشش گیاهی	۳۶۰

تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم								
رتبه	متغیر	تأثیرگذاری	متغیر	تأثیرپذیری	متغیر	تأثیرگذاری	متغیر	تأثیرپذیری
۱۹	شرایط آب و هوایی	۳۵۴	مراکز خرید	۳۴۶	شرایط آب و هوایی	۳۴۷	مراکز خرید	۳۵۹
۲۰	فرهنگ پذیرش گردشگر	۳۰۸	آثار تاریخی	۳۴۶	فرهنگ گردشگر	۳۱۲	آثار تاریخی	۳۵۳
۲۱	قوانین گردشگری	۲۴۶	فرهنگ گردشگر	۳۴۶	مناسب بودن هزینه	۲۶۲	فرهنگ گردشگر	۳۳۸
۲۲	مناسب بودن هزینه‌ها، بودجه	۲۴۶	صنایع دستی	۳۳۹	رقابت	۲۵۵	صنایع دستی	۳۳۰
۲۳	رقابت	۲۴۶	بخش خصوصی	۳۱۶	قوانین و مقررات گردشگری	۲۵۲	بخش خصوصی	۳۱۸
۲۴	رسانه‌ها	۲۰۸	امنیت	۳۰۰	رسانه‌ها	۲۱۷	امنیت	۲۹۹
۲۵	آداب و رسوم	۱۱۵	مخاطرات محیطی	۲۶۹	آداب و رسوم	۱۱۰	مخاطرات محیطی	۲۸۰
۲۶	تبلیغات	۱۱۵	مدیریت محلی	۲۲۳	تبلیغات	۹۸	مدیریت محلی	۲۲۷
۲۷	مدیریت محلی	۱۰۷	رقابت	۱۹۲	مدیریت محلی	۷۵	رقابت	۱۷۹
۲۸	سیاست‌های کلان ملی	۷۷	مراکز دانشگاهی	۱۷۷	سیاست‌های کلان	۵۴	مراکز دانشگاهی	۱۵۴

۵. ۲. انتخاب عوامل مؤثر وکلیدی بر وضعیت برنامه‌ریزی توسعه گردشگری شهری آینده شهر اهواز

پس از شناسایی ۲۸ عامل کلیدی و تأثیرگذار بر وضعیت برنامه‌ریزی توسعه گردشگری شهری بر آینده شهر اهواز که از طریق روش دلفی و نرم‌افزار میک‌مک برای شناسایی عوامل مؤثر سیستم به کار گرفته شده‌اند، درنهایت ۱۹ متغیر مؤثر براساس تحلیل‌ها شناخته می‌شوند. این متغیرها در دو روش تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم دارای درجاتی از جابه‌جایی تکرارشده

هستند. ۱۹ عامل کلیدی تأثیرگذار بر وضعیت آینده سیستم از میان ۲۸ عامل اولیه مؤثر، در هر دو روش تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم به شرح جدول ۱۱ هستند.

جدول ۱۱. عوامل کلیدی تأثیرگذار (مستقیم و غیرمستقیم)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

رتبه	متغیر	تأثیرگذاری مستقیم	متغیر	تأثیرگذاری غیرمستقیم
۱	امنیت غذایی	۵۵۵	امنیت غذایی	۵۵۱
۲	پوشش گیاهی	۵۱۶	پوشش گیاهی	۵۰۹
۳	امنیت	۴۷۸	جشنواره‌ها و نمایشگاهها	۴۸۵
۴	جشنواره‌ها و نمایشگاهها	۴۷۸	حمایت بخش خصوصی	۴۸۴
۵	طرح جامع گردشگری	۴۷۰	امنیت	۴۷۶
۶	حمایت بخش خصوصی	۴۶۲	طرح جامع گردشگری	۴۶۷
۷	منابع آب	۴۴۷	منابع آب	۴۶۳
۸	پوشش جانوری	۴۴۷	پوشش جانوری	۴۴۲
۹	نیروی انسانی متخصص	۴۴۷	آثار تاریخی	۴۴۲
۱۰	شبکه حمل و نقل منطقه‌ای	۴۳۹	نیروی انسانی متخصص	۴۳۷
۱۱	صنایع دستی	۴۳۹	صنایع دستی	۴۳۶
۱۲	آثار تاریخی	۴۳۱	شبکه حمل و نقل منطقه‌ای	۴۳۴
۱۳	مخاطرات محیطی	۴۱۶	مخاطرات محیطی	۴۲۷
۱۴	مشارکت شهروندان	۴۰۰	مشارکت شهروندان	۴۲۶
۱۵	مراکز دانشگاهی مرتبط	۴۰۰	مراکز دانشگاهی مرتبط	۴۱۲
۱۶	تورهای گردشگری	۳۸۵	تورهای گردشگری	۳۸۹
۱۷	تأسیسات زیربنایی	۳۸۵	مراکز خرید	۳۶۶
۱۸	مراکز خرید	۳۷۰	تأسیسات زیربنایی	۳۵۸
۱۹	شرایط آب و هوایی	۳۵۴	شرایط آب و هوایی	۳۴۷

همان‌طورکه در جدول ۱۱ نشان داده شده است، عوامل مؤثر و کلیدی بر وضعیت آینده توسعه گردشگری شهری در شهر اهواز، در هر دو تأثیرگذاری غیرمستقیم و مستقیم دقیقاً تکرار شده که این تکرار همراه با جابه‌جایی در رتبه بوده است.

۶. نتیجه‌گیری

امروزه گردشگری به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی، نقش ویژه‌ای در توسعه جوامع و کشورها ایفا می‌کند. در این میان، گردشگری شهری به‌عنوان یکی از بخش‌های مهم صنعت گردشگری، جایگاه ویژه‌ای در زمینه بهبود توسعه اقتصادی و فرهنگی شهرها یافته و به یکی از مهم‌ترین صنایع ارزآور و درآمدزا تبدیل شده است، اما توسعه این صنعت در شهرها با چالش‌ها و مشکلاتی روبه‌رو است که این امر نیازمند برنامه‌ریزی نوین و یکپارچه برای استفاده از فرصت‌ها و مواجهه با چالش‌های پیش‌رو است. آینده‌پژوهی می‌تواند در برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری شهری و ترسیم آینده مطلوب گردشگری قدم بسیار مؤثری بردارد و با ارائه راهکارهای مناسب، از بروز چالش‌ها و تحقق آینده نامطلوب جلوگیری کند. این پژوهش نیز در راستای این هدف گام برداشته است.

رویکرد آینده‌پژوهی، یکی از رویکردهای جدید برنامه‌ریزی توسعه است که به‌ویژه در شرایط مواجهه با عدم قطعیت‌ها در آینده مطرح شده است و بر نقش انسان در ساخت آینده خویش، در کنار پذیرش رویدادهای ملی تمرکز دارد و همچنین هم‌زمان تعاملات طبیعی–محیطی و انسانی را در برنامه‌ریزی برای آینده مدنظر قرار می‌دهد.

هدف پژوهش حاضر، شناسایی و تعیین پیشران‌ها و عوامل تأثیرگذار بر آینده توسعه گردشگری پایدار شهری در کلان‌شهر اهواز و ارائه دسته‌بندی جامع از آن‌ها و درنهایت تعیین اولویت و اهمیت هریک از متغیرها با استفاده از رویکرد آینده‌پژوهی بود. برای دستیابی به این هدف، ابتدا پس از مرور جامعی بر ادبیات تحقیق، ۲ بعد، ۲۸ شاخص به‌عنوان متغیرهای مؤثر بر وضعیت آینده توسعه گردشگری پایدار شهری در کلان‌شهر اهواز از طریق تکنیک دلفی و نظر کارشناسان و خبرگان امر، شناسایی شد. در ادامه، ۵ دسته از عوامل (عوامل تنظیمی، عوامل دووجهی، عوامل تأثیرگذار، مستقل، تأثیرپذیر) شناسایی شد. درنهایت از میان ۲۸ عامل یادشده، در نتیجهٔ تحلیل‌های ماتریس پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل کلیدی و ارزیابی آن‌ها با روش‌های مستقیم و غیرمستقیم، ۱۹ عامل به‌عنوان پیشران‌های اصلی و کلیدی شناسایی شد. عوامل پیشران، پوشش گیاهی، امنیت، امنیت غذایی، حمایت بخش خصوصی، مخاطرات محیطی، طرح جامع گردشگری، منابع آب و جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها، شرایط آب و هوایی،

پوشش جانوری، مشارکت شهروندان، نیروی انسانی متخصص، شبکه حمل‌ونقل منطقه‌ای، تورهای گردشگری، تأسیسات زیربنایی، مراکز خرید، آثار تاریخی، صنایع دستی و مراکز دانشگاهی مرتبط در هر دو حالت تأثیرات مستقیم و تأثیرات غیرمستقیم، دارای بیشترین وزن در مقایسه با سایر عوامل تأثیرگذارند. این امر به‌دلیل زیادبودن اهمیت این عوامل در توسعه شاخص‌های توسعه گردشگری شهری در شهر اهواز است؛ بنابراین توجه به این عوامل و تأثیرات آن‌ها از سوی مدیران و مسئولان امر می‌تواند شرایط توسعه مطلوب و کارآمد توسعه گردشگری شهری در شهر اهواز را در آینده فراهم کند.

براساس نتایج پژوهش حاضر، راهکارهای به شرح زیر ارائه می‌شود که توجه به آن می‌تواند گام مؤثری در پیاده‌سازی زمینه‌های لازم برای گردشگری شهری پایدار شهر اهواز مؤثر واقع گردد. راهکارها عبارت‌اند از:

–توجه کافی برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان به عوامل تأثیرگذار بر تبیین چشم‌انداز آینده گردشگری پایدار شهر اهواز؛

–برگزاری سمینارها، همایش‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی به‌منظور شناساندن ظرفیت‌های گردشگری شهر اهواز؛

–سرمایه‌گذاری هر چه بیشتر به‌منظور توسعه زیرساخت‌ها، امکانات و خدمات رفاهی به‌منظور جذب گردشگران؛

–تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد در زمینه توسعه گردشگری؛

–وجود نیروی انتظامی در مکان‌های تفریحی برای برقراری امنیت؛

–حمایت از پیشرفت ترویج و صدور محصولات فرهنگی محلی؛

–حمایت از شناسایی و ترویج فرهنگ نهفته در آثاریادمانی و تاریخی؛

–حمایت از پاکی محیط‌زیست و افزایش زیست پذیری محیطی.

کتابنامه

۱. اسدی، پ.، توکلی نیا، ج.، رضویان، م.، و قورچی، م. (۱۳۹۹). ارزیابی کیفیت مقصد گردشگری مرکز شهر تهران مطالعه موردی: بازار بزرگ، منطقه ۱۲ تهران. *نشریه گردشگری شهری*. ۷(۳). ۳۵–۵۰.

۲. اسعدی، ع.، پرتوی، پ.، و حبیبی، ک. (۱۳۹۹). ارزیابی محورهای مطلوب پیاده مداری به‌منظور ارتقای گردشگری شهری مطالعه موردی: بافت مرکزی و تاریخی شهر سقز. *نشریه گردشگری شهری*. ۷(۳). ۱۷–۳۳.

۳. بزرگ نیا، م.، استعلاجی، ع.، و شیخ اعظمی، ع. (۱۴۰۰). تأثیر پروژه‌های محرک توسعه بر ارتقاء گردشگری شهری مطالعه موردی: منطقه ۱۱ شهر تهران .*نشریه گردشگری شهری*. ۸(۲). ۱۲۷–۱۴۰.

٤. تقوایی، م.، و حسینی خواه، ح. (۱۳۹۶). برنامه ریزی توسعه صنعت گردشگری مبتنی بر روش آینده پژوهی و سناریونویسی (مطالعه موردی: شهر یاسوج). *برنامه ریزی و توسعه گردشگری*۶(۲۳). ۸–۳۰.

٥. تیموری، ا.، حکیمی، ه.، کوشش وطن، م.، و دولتی، ف. (۱۳۹۸). واکاوی و تحلیل عوامل موثر بر گردشگری شهر تبریز از منظر گردشگران داخلی. *گردشگری شهری*، ۶(۲)، ۳۳–۴۳.

٦. حاجبانی لاهرودی، ح.(۱۳۹۹). *چالش‌های فراروی توسعه گردشگری شهرستان مشگین شهر مطالعه موردی روستاهای بخش مرکزی شهرستان مشگین شهر*، *پایان نامه کارشناسی ارشد* به راهنمایی دکتر ارسطو یاری،دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی.

۷. حسینی سیاه‌گلی، م. (۱۴۰۱)، *آینده پژوهی نقش ساختارهای جمعیتی بر تغییرات کاربری اراضی شهری در کلان شهر اهواز، رساله دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز.

۸. شری زاده، ع.، حیدری، ر.، حسین پور، م.، و هریسچیان، م. (۱۳۹۷). مقایسه تطبیقی ارزشگذاری اقتصادی CVM مقاصد گردشگری شهری (مطالعه موردی: پارک‌های ائل‌گلی و باغلارباغی کلانشهر تبریز). *نشریه گردشگری شهری*، ۵(۳)، ۳۳–۴۸.

۹. شری‌زاده، ع.(۱۳۹۶). *آینده‌پژوهی مؤلفه های تأثیرگذار در برنامه ریزی مسکن اقشار کم درآمد شهری)مطالعه موردی: کلانشهر تبریز)*، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تبریز، دانشکده برنامه ریزی و علوم محیطی.

۱۰. صادقی، م.، حافظ رضا زاده م.، و کریمیان بستانی، م. (۱۴۰۱). آینده‌پژوهی توسعه گردشگری شهری (مورد مطالعه: شهر اردبیل). *مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی*. ۳ (۲) :۱۲۱–۱۴۰.

۱۱. علوی، س.ک. (۱۳۹۳). *جامعه و اقتصاد در شهر*. انشارات سخن. چاپ اول، تهران.

۱۲. علی اکبری، ا.، مرصوصی، ن.، و جلال آبادی، ل. (۱۳۹۹). تدوین سناریوهای مؤثر بر آینده گردشگری پایدار شهرکرمان با رویکرد آینده‌پژوهی، *مطالعات مدیریت گردشگری*،۱۵(۵۰). ۳۵–۶۰.

۱۳. علی اکبری، ا.، پوراحمد، اح.، و جلال آبادی، ل.(۱۳۹۹). شناسایی پیشران‌های موثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهر کرمان با رویکرد آینده‌پژوهی، *فصلنامه گردشگری و توسعه*، ۷(۱)، ۱۵۶–۱۷۸.

۱٤. فاخر، ح.، و حسینی گل افشانی، س.ا. (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین شاخص‌های ذهنی مبتنی بر درک جامعه محلی و بهبود کیفیت صنعت گردشگری مطالعه موردی: استان البرز، *نشریه گردشگری شهری*، ۴(۴)،۱۰۶– ۹۱.

۱۵. کیانی سلمی، ص، و بسحاق، م.ر. (۱۳۹۶). شناسایی اثرات گردشگری و نقش آن در توسعه شهری کاشان. *فصلنامه مطالعات شهری*، ۷(۲۵)، ۳۱–۴۴.

۱٦. محمدی ده چشمه، پ.(۱۳۹۶). تحلیل راهبردی تنگناها و فرصت‌های توسعه گردشگری شهری(مطالعه موردی: شهر شهرکرد). *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی (علوم جغرافیایی)*. ۱۷ (۴۷) :۱۹–۳۷.

۱۷. مهدی‌زاده، ج. (۱۳۸۳). مبانی و راهکارهای توسعه گردشگری شهری در ایران، *مجلس و پژوهش*، ۱۱(۴۴)، ۱۵۲–۱۲۱.

۱۸. مینایی، ع.، حیدری چیانه، ر.، و روستایی، ش.(۱۴۰۲). شناسایی عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری مقاصد گردشگری شهری (موردمطالعه: شهر اردبیل). *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*. ۲۳ (۷۰) :۱۲۵–۱۴۱.

۱۹. موحد، ع.، آقایی، و.، و قاسمی، م. (۱۴۰۰). تحلیل و سطح‌بندی فضایی در سطح مناطق شهری برای دستیابی به گردشگری پایدار؛ مطالعه موردی: شهر اردبیل. *پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری*، ۹(۴), ۱۱۲۵–۱۱۴۸.

۲۰. نصر، طاهره. (۱۳۹۸). شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر گردشگری در کلانشهر شیراز با رویکرد آینده پژوهی. *فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری*. ۱۰(۳۷). ۵۵–۶۶.

۲۱. نظم فر، ح.، و علی بخشی، آ. (۱۴۰۰). آینده پژوهی برنامه‌ریزی توسعه گردشگری (نمونه موردی: استان اردبیل). *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*. ۲۱ (۶۳) :۵۹-۷۹.

۲۲. نقیبی، ه.، و شری زاده، ع. (۱۴۰۲). کاربست آینده‌پژوهی در توسعه گردشگری شهری به روش تحلیل ساختاری و سناریونویسی (مطالعه موردی: شهر خوی). *فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*. ۲۳ (۷۰) :۱۹۵-۲۱۷.

23. Adongo, C. A., Taale, F., & Adam, I. (2018). Tourists' values and empathic attitude toward sustainable development in tourism. *Ecological Economics*, *150*, 251-263.
24. Ariani, V. (2018, March). Integrated city as a model for a new wave urban tourism. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 126, No. 1, p. 012187). IOP Publishing.
25. Balakrishnan, J., Dwivedi, Y. K., Malik, F. T., & Baabdullah, A. M. (2023). Role of smart tourism technology in heritage tourism development. *Journal of Sustainable Tourism*, *31*(11), 2506-2525.
26. Buhalis, D., Eichhorn, V., Michopoulou, E., & Miller, G. (2005). Accessibility market and stakeholder analysis. *University of Surrey y One Stop Shop for Accessible Tourism in Europe (OSSATE)*.
27. Conaghan. A. Hanrahan. J. and McLoughlin. E. (2015). A model for the transition towards the sustainable management of tourism destinations in Ireland. *International Journal for Responsible Tourism.* 4(2): 103-122.
28. Kandel, W. A., & Brown, D. L. (Eds.). (2006). *Population change and rural society* (Vol. 16). Springer Science & Business Media.
29. Lee, T. H. (2013). Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development. *Tourism management*, *34*, 37-46.
30. Ribeiro, M. A., Pinto, P., Silva, J. A., & Woosnam, K. M. (2017). Residents' attitudes and the adoption of pro-tourism behaviours: The case of developing island countries. *Tourism Management*, *61*, 523-537.
31. Memarzadeh, M., & Memarzadeh, H. (2019). Evaluating Urban Maps Efficiency in Historical Pedestrian routes; Case Study: Isfahan Historical Bazaar. *Socio-Spatial Studies*, *3*(7), 9-20.
32. Stauvermann, P. J., & Kumar, R. R. (2017). Productivity growth and income in the tourism sector: Role of tourism demand and human capital investment. *Tourism Management*, *61*, 426-433.
33. Sharpley, R. (2000). Tourism and sustainable development: Exploring the theoretical divide. *Journal of Sustainable tourism*, *8*(1), 1-19.
34. Sigalat-Signes, E., Calvo-Palomares, R., Roig-Merino, B., & García-Adán, I. (2020). Transition towards a tourist innovation model: The smart tourism destination: Reality or territorial marketing? *Journal of Innovation & Knowledge*, *5*(2), 96-104.

35. Silva, F. B., Herrera, M. A. M., Rosina, K., Barranco, R. R., Freire, S., & Schiavina, M. (2018). Analysing spatiotemporal patterns of tourism in Europe at high-resolution with conventional and big data sources. *Tourism Management*, *68*, 101-115.
36. Torres-Delgado, A., & Saarinen, J. (2017). Using indicators to assess sustainable tourism development: A review. *New research paradigms in tourism geography*, 31-47.
37. Van der Duim, V. R. (2005). *Tourismscapes; An actor-network perspective on sustainable tourism development*. Wageningen University and Research.